

XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK)

Kolozsvár, 2017. május 18–21.

Jeruzsálem pusztulása és az üldözött próféta toposza a szinoptikus példabeszédek tükrében

Szerző:

Kovács Ildikó

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Római Katolikus Teológia Kar, Didaktikai
Teológia szak, alapképzés, II. év

Témavezető:

dr. Zamfir Korinna egyetemi professzor,

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Római Katolikus Teológia Kar, Didaktikai
Teológia intézet

Tartalomjegyzék

Bevezető	1
1. Rövid történeti áttekintés	2
1.1. Jeruzsálem és a Templom pusztulása	2
1.2. A szinoptikus evangéliumok keletkezése	4
2. Az elutasított próféta toposza.....	5
3. A gonosz szőlőmunkásokról szóló példabeszéd	7
(Mk 12, 1-12; Mt 21, 33-46; Lk 20,9-19)	
4. A királyi menyegzőről szóló példabeszéd (Lk 14, 15-24; Mt 22, 1-14).....	10
5. A megátkozott fügefáról szóló példabeszéd (Lk 13,6-9).....	14
Befejezés	16
Bibliográfia.....	17

Bevezető

Jeruzsálem és a templom pusztulása Kr.u. 70-ben olyan drámai esemény, amely a zsidóság, illetve a korai krisztuskövetők számára súlyos kérdéseket vetett fel. A dolgozat azt vizsgálja, miként tükröződik ez a tapasztalat a szinoptikus példabeszédekben, a gonosz szőlőművésokról, a királyi menyegzőről és a megátkozott fügefáról szóló példabeszédekben. E példabeszédek a történelmi válságra reflektálnak, arra a kérdésre, hogy miért pusztult el a római uralom alatt Jeruzsálem. A példabeszédek Jézus elutasításával hozzák összefüggésbe az eseményeket, és kettő közülük a vértanú próféta toposzát alkalmazza.

Először röviden a történelmi eseményeket nézzük meg, hogy ismerjük meg Jeruzsálem pusztulását, illetve a történéseket Kr. u. 66-70 között, amikre majd visszautalunk. Ezután az evangéliumok keletkezéséről lesz röviden szó, hogy győződjünk meg arról, hogy nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy mindegyik Jeruzsálem pusztulása után keletkezett, majd az üldözött próféta toposzáról szólunk néhány szót. Amint ezeket megvizsgáltuk, belevágunk a téma tényleges kifejtésébe, megvizsgálva az adott példabeszédek tartalmát, az eltéréseket a különböző változatokban, megfigyelve az egyes evangélisták stílusbeli különbségeit, illetve hasonlóságait; mindvégig szem előtt tartva az üldözött próféta motívumát, és a Templom pusztulását.

1. Rövid történeti áttekintés

1.1. Jeruzsálem és a Templom pusztulása

Nagy Heródes halála után a zsidók és a rómaiak viszonya megromlott. Ennek különböző okai voltak. A római helytartók többször is fosztogatták a templom kincstárát, a zsidók állítólagos adóelmaradása miatt. Ilyen körülmények közt tört ki a háború Kr. u. 66-ban. Az ostromot Vespasianus kezdte, de miután őt császárrá választották, Titust bízta meg a további hadjáratokkal. Jeruzsálem és a templom ostroma és pusztulása Kr. u. 70-ben következett be, április és szeptember között. A lázongások alatt a jeruzsálemi keresztények¹ Pereába menekültek. A zsidók az idumeaiaktól vártak segítséget, de azok felmérve az esélyeket, inkább visszavonultak. A zsidók körében eközben 68-ban polgárháború tört ki, ezért egy csapat a jeruzsálemi templomba zárkózott be, viszont mikor a rómaiakkal kellett szembenézni, a két csapat egyesült erőkkel indult hadba. Titus fölényben volt, körbevette őket, beszorítva ezáltal a zsidóságot a város falai közé. Éhínség tört ki Jeruzsálemben, Titus pedig átmenve az Antonia-erődön egyre közelebb jutott a templomhoz.²

A háborúról fennmaradt iratok hiányosak, bár vélhetően Tacitus komoly beszámolót írt az eseményekről. Az egyetlen forrásunk, mely egészében leírja az eseményeket az Josephus Flavius, aki elfogultan ír, ennek következtében nem lehet rá hagyatkozni teljes mértékben.³ Ennek ellenére, a következőkben az ő feljegyzéseire támaszkodva vizsgáljuk meg a történetet.

A templom, Josephus Flavius *A zsidó háború* című történeti műve szerint egy megdöbbenést okozott tűzvészben pusztult el, hisz a császárnak az lett volna az érdeke, hogy a város leigázása után a templom a rómaiak dicsőségét szolgálja,⁴ mert igen impozáns épület volt, mint azt a történetíró is állítja: szízarany borítású volt, nagyon gazdag kincstárral, hisz a jómódú zsidók itt tartották vagyonukat.⁵ Ezt más források is megerősítik, hogy Titus azt követelte, hogy a zsidók, mintegy jutalmul, adják át neki a templomot. A zsidók természetesen

¹ A megnevezés nem a legpontosabb, mert kérdéses mennyire volt akkoriban már elhatárolódva a kereszténység és zsidóság egymástól. Nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy nem lehet határt húzni, hisz a korai keresztények, gondolok itt most a zsidó-keresztényekre még tartották népük hagyományait. A Szentírásuk is ugyanaz volt, mert bár voltak már újszövetségi iratok, de ezek kanonizálása csak a későbbi századokban történt meg.

² Addison G. WRIGHT – Roland E. MURPHY – Joseph A. FITZMYER: *Izrael története*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár III. Biblikus tanulmányok*, Budapest, 2003, (313-361) 359.

³ Paul JOHNSON: *A zsidók története*, Budapest, 2001, 168-169.

⁴ Josephus FLAVIUS: *A zsidó háború*, Révai József (ford.), Törökbalint, 1999, VI., 5. (*Zsidó háború*, 470).

⁵ Jos., *Bell.*, VI., 5. (*Zsidó háború*, 475).

ezt visszautasították. Ennek következményeként történt meg a zsidóság történelmének egyik legszomorúbb eseménye.⁶

A zsidók alapvetően úgy álltak hozzá a templom lerombolásához, hogy az már eleve benne volt Isten tervében, mintegy büntetésül. Ez a hozzáállás Josephus Flaviusnál is kitűnik, ugyanis ezt írja: „*De Isten már régebben azt a sorsot mérte a templomra, hogy tűz pusztítsa el, és az idők forgásában most el is érkezett a végzetes nap, loós⁷ hónap 10-e, amelyen annak idején a babiloni király felégette a templomot;*”⁸. Ugyanezt a tényt, hogy a dátumok mennyire egybevágnak, még egyszer hozza a későbbiekben.

Josephus, a rómaiak pártfogoltjaként a templom pusztulását leírva kisebbíti a rómaiak felelősségét a templom lerombolásában. Az idézett rész kontextusában kifejti a történetek lefolyását, és hogy a zsidók vakmerősége, meg a római katonák dühe volt a valódi hibás. Először a rómaiak csak a kaput akarták felégetni, mert máskülönben nem juthattak volna a templomba zárkózott zsidókhoz. Ennek értelmében már nem szent helyként, hanem erődként tekintettek a templomra. Amint bejutottak és elkezdődött a közelharc, a katonák felbőszültek, és ilyen hirtelen felindulásból történt, hogy az egyik egy tüzes fáklyát a templom belsejébe dobott. Amint Titus ezt megtudta, rögtön a tűz eloltására adott parancsot, de a katonák erre ügyet se vetettek, hanem folytatták a gyújtogatást, az ártatlanok és a lázadók lemészárolását, a templom fosztogatását.⁹

Jeruzsálem később esett el, Vespasianus uralkodásának második évében, gorpiaios¹⁰ hónap 8-án.¹¹ Jeruzsálemből és falaiból már csak romok maradtak.¹² A rómaiak a városfalat néhány részlet kivételével, ledöntötték, és mindenhova római őrseget állítottak.¹³

Ez a rövid áttekintés azért volt fontos, mert ennek a fényében érthetjük meg az evangélistákat, akik röviddel ezen események után írták meg műveiket, és egyértelműen Jeruzsálem pusztulásának a megrendítő története még elevenen élt bennük, ezért az evangéliumokat is átszövik ezen esemény motívumai, emellett magyarázatokat keresnek a tragédiára.

⁶ *Izrael története*, 359.

⁷ Augusztusnak felel meg. (Richard W. BURGESS: *Studies in Eusebian and Post-Eusebian Chronography*, Stuttgart, 1999, 105).

⁸ Jos., *Bell.*, VI. 5. (*Zsidó háború*, 471).

⁹ Jos., *Bell.*, VI. 5. (*Zsidó háború*, 468-473).

¹⁰ Loós utáni hónap a makedón naptár szerint. (BURGESS, 288).

¹¹ Jos., *Bell.*, VI. 5. (*Zsidó háború*, 493).

¹² JOHNSON, 172.

¹³ *Izrael története*, 359.

1.2. A szinoptikus evangéliumok keletzése

Röviden szólnunk kell az evangéliumok keletzése idejéről is, mert keletzésük meghatározza a módot, ahogy értelmezzük a vizsgált példabeszédeket. Általában konszenzus tárgyát képezi, hogy a Máté és Lukács evangélium Jeruzsálem pusztulása után íródott. A Márk evangélium datálása vitatott; megírását többen Jeruzsálem pusztulása előttre teszik, arra hivatkozva, hogy a másik két szinoptikussal ellentétben nincsenek benne egyértelmű utalások a szent város pusztulására. Jelen dolgozatban azonban Joachim Gnilka álláspontját követjük. Gnilka szerint a perdöntő Mk 13, 2 értelmezése: próféciaként olvassuk, vagy vaticinium ex eventu-ként értelmezzük. Ebben a versben Jézus megjövendöli Jeruzsálem pusztulását, viszont a 12,9 és a 15,38 alapján Vielhauer valamint Gnilka úgy értelmezi, hogy a vers visszatekint a templom pusztulására. Tehát Márk a művét közvetlenül 70 után írhatta. Lehet, hogy Péter halála is hozzájárult az evangélium megírásához, ugyanis az ő elvesztése ráébreszthette arra a szerzőt, hogy a jézusi hagyományt meg kell őrizni, fenn kell tartani valamilyen formában.¹⁴

Lukács, mivel használta Márkot, egyértelműen később keletkezett, ezenkívül az evangélium előszava utal arra, hogy Lukács a második keresztény nemzedékhez tartozik, áthagyományozások alapján írta meg művét, eszerint tehát kb. 80-85-re tehetőek alkotásai.¹⁵

Máténál, mint azt a dolgozat folyamán is megfigyelhetjük, rengeteg egyértelmű utalás van Jeruzsálem pusztulására, emellett a kétforrás elmélet szerint biztosra vehetjük azt is, hogy használta Márkot, ezért kijelenthető, hogy mindenképp 70 után íródott.¹⁶

A következőkben főként azt fogjuk megnézni, miként tükröződik Jeruzsálem pusztulása a szinoptikus példabeszédekben, milyen motívumokat találunk. Itt nem foglalkozunk Jeruzsálem pusztulásának nyílt, részletes meghirdetésével a jézusi mondásokban, mint például a Lk 13 végén, melyet a dolgozat utolsó részében tárgyalunk, ahol Jézus direkt módon szól a néphez (Lk 13, 32-35), úgy, hogy hozza az üldözött próféta motívumát, a profétagyilkosságokat, illetve, mikor azt mondja, hogy elhagyatott lesz házuk, utalhat Jeruzsálem pusztulására is.¹⁷

¹⁴ Joachim GNILKA: *Márk*, Szeged, 2000, 29. Udo Schnelle szerint az evangélium röviddel 70 előtt vagy 70 után íródott. Martin Hengelre hivatkozik, aki ügyvéli, hogy az evangélium 70 előtt íródott, de a végső redakcióra 70 után került sor. (Udo SCHNELLE: *Einleitung in das Neue Testament*, Stuttgart, 2005, 244-245.)

¹⁵ Robert J. KARRIS: *Evangélium Lukács szerint*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, (161-228) 162.

¹⁶ Benedict T. VIVIANO: *Evangélium Máté szerint*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, (95-161) 95-96.

¹⁷ KARRIS, 206.

2. Az elutasított próféta toposza

A toposz önmagában egy olyan motívum, mely beleivódott a népi köztudatba, de nem feltétlenül történelmi eseményeken alapul, csupán csak a teljesség igénye nélkül egy adott meghatározó személy sorsát ragadja ki, jelen esetben Jeremiásét, és - úgymond indukción módszerrel -, kivetíti azt az összes próféta életére. A toposz lényege abban áll, hogy Isten küldötteit elutasítják, semmibe veszik, vagy üldözik, sok esetben meg is ölik. Az előbb felsoroltakra mind ószövetségi, mind újszövetségi példával találkozunk szép számban. Ezek közül nézünk meg egy néhányat, mintegy alátámasztásként az előbb elmondottakhoz.

Az Ószövetségben főként Jeremiás az, aki az üldözött próféta szerepét tölti be, habár más prófétákról is olvashatjuk, hogy szenvednek, üldöztetésben van részük, nyomorúságban élnek: az 1Kir 19 elején Illésnek, az 1Kir 22, 24-27-ben Mikeásnak van része hasonlóknak.¹⁸ Emellett viszont Nehemiásnál is találunk a próféták üldözésével kapcsolatosan gondolatokat: Neh 9, 26-30-ban leírja, hogy a nép nem fogadja el a prófétákat, semmibe veszik azok figyelmeztetéseit, sőt esetenként meg is öli őket.¹⁹ Ezzel a szövegrészlettel kapcsolatba hozható a 2Kir 17,7-20, illetve a 2Kron 36,15-16, ahol azt írja, hogy Isten kitartóan küldte a prófétákat a néphez, annak ellenére, ahogy azok bántak velük, mindvégig próbálva megszólítani, és jobb belátásra téríteni őket. Továbbolvasva pedig a Krónikák könyvét, a 36,19-ben arról olvashatunk, hogy Nebukadnezár felgyújtotta a templomot és lerombolta Jeruzsálem falait.²⁰ Ugyanígy formában ír erről Jeremiás is (7,25-26), mármint arról, hogy Isten napról-napra küldi a prófétáit, de a nép nem hallgat rájuk.²¹ A felsorolt példákból már világosan látszik, milyen sok esetben szenvedtek üldöztetést a próféták, viszont az emblematikus elutasított próféta egyértelműen Jeremiás, aki több ízben viselt el fizikai bántalmazást, bebörtönzést (20,1-2; 32,2; 37,21; 38,6.28).²²

Visszatérve az eredeti gondolathoz, hogy hogyan alakult ki a toposz, elmondható, hogy bár tényleg sok esetben találkozunk a próféták üldözésével, a velük szemben tanúsított erőszakossággal, ezt tényként és általánosan nem jelenthetjük ki, mert összességében nézve többen vannak azok a próféták, akik békésen hunytak el, életük is különösebb megpróbáltatás nélkül folyt le. Ha megnézzük az apokrif írást, *A Próféta életét*, mely az első században

¹⁸ Michael KNOWLES: *Jeremiah in Matthew's Gospel, The Rejected-Prophet Motif in Matthaean Redaction*, Sheffield, 1993, 98.

¹⁹ Joachim GNILKA: *Das Matthäus-evangelium*, (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament I/2.) Freiburg – Basel – Wien, 1988, 228.

²⁰ KNOWLES, 98.

²¹ KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Budapest, 2002, 399.

²² KNOWLES 97-98.

keletkezett, azt figyelhetjük meg, hogy sok esetben jelenik meg erőszakos halál, tehát viszi tovább az elutasított próféta toposzát.²³

Viszont a fent említett néhány példa olyan hatást gyakorolt, hogy a deuteronomisztikus hagyomány magáévá tette, és toposzá alakította. A deuteronomisztikus gondolkodásmód a következőképpen foglalható össze: Isten kitartóan küldi prófétáit, akik elutasításban, üldöztetésben részesülnek, vagy gyilkosság áldozatai lesznek, ezért Isten megbünteti Izraelt, de azután újra feljük fordul, és ha elfogadják Őt és küldötteit, akkor Isten ismét gondoskodni fog a népről.²⁴

A motívum, hogy minden prófétát üldöztek, visszatér az Újszövetségben is, Jézus tanítványaira vonatkoztatva, illetve a példabeszédek azt tükrözik, hogy Jézus is ilyen üldözött próféta, bár ő egyben több is: ő a fiú a királyi menyegzőről szóló példázatban.²⁵ Az általa elmondott példabeszédekben, jelen esetben a gonosz szőlőművésokról szóló példázatban ő is a deuteronomista toposzra utal, hallgatói is ezt hallhatják ki belőle.²⁶ Tehát egyrészt utal rá, másrészt egyé is válik a toposszal.

²³ XERAVITS Géza: *A próféták élete*, Budapest, 2010.

²⁴ KNOWLES, 101-102.

²⁵ KNOWLES, 96.

²⁶ Ulrich LUZ: *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 18-25)*, (EKK I/3), Zürich – Düsseldorf – Neukirchen, 1997, 223.

3. A gonosz szőlőmunkásokról szóló példabeszéd (Mk 12, 1-12; Mt 21, 33-46; Lk 20,9-19)

Ezt a példabeszédet mindhárom szinoptikus hozza, sőt, nagyon kevés az eltérés a szövegek között, ezért a hármat először párhuzamosan vizsgáljuk végig, majd kitérünk azokra a részekre, amelyek a dolgozat szempontjából relevánsak. A szerkezetét tekintve megfigyelhető, hogy egy ószövetségi részből ihletődik az elején, majd ugyancsak egy ószövetségi részt idéz a végén is, keretbe foglalva a példázatot.²⁷

A példabeszédet Jézus Márknál és Máténál is a farizeusoknak címezi, mintegy párhuzamba állítva Jézushoz való viszonyulásukat azzal, hogy a korábbi próféták milyen bánásmódban részesültek. Lukácsnál az előbbi kettővel ellentétben a hangsúly a vallási vezetők és a nép Jézushoz való viszonyulása közti különbségen van.²⁸ Ezt az értelmezésmódot a nyilvánvaló allegorikus utalások is tanúsítják: a szőlő Izrael; a tulajdonos Isten; a bérlők Izrael vezetői; a szeretett fiú Jézus.²⁹ Az allegóriában van néhány elem, amely nem annyira egyértelmű: a „szolgák” és a próféták, illetve a „mások” és a pogányok közti párhuzam, de erre visszatérünk a későbbiekben. A szőlőültetvény képe ószövetségi ihletésű, ugyanis az Iz 5, 1-11-ben egy nagyon hasonló leírást találunk: a gazda nagy gonddal ülteti szőlőjét, de az a gondozás ellenére nem terem gyümölcsöt.³⁰ Ebben a példabeszédben azonban nem a terméssel van a baj, hanem még súlyosabb a helyzet, ugyanis az ott dolgozó emberek romlottságán van a hangsúly.³¹ Ez a tény is azt támasztja alá, hogy a szőlő Izrael szimbóluma, sőt figyelemre méltó, hogy már Izajásnál pusztulást jövendöl a próféta. Lukács az egyedüli, aki lerövidíti ezt a bevezető részt, mégis felismerhetőek Izajás jövendölésének nyomai.³²

Az, hogy a gazda a szőlőt bérbe adta bevett szokás volt a Jézus korabeli Palesztinában.³³ Máténál a *gazda* szó elég gyakran előfordul, és távollevő földbirtokost jelent, ugyanazt használja, mint az előbbi példabeszédben (*oikodeszpotész*).³⁴ A 34. versben Máté úgy alakítja a mondatot, hogy az olvasó azonnal Isten eljövendő országával és az ítélettel azonosítsa a szüretet.³⁵ A másik fontos dolog az, hogy a gazdának a szőlőmunkásokkal szerződése van: ez

²⁷ Charles H. TALBERT: *Matthew*, Michigan, 2010, 251.

²⁸ KARRIS, 216.

²⁹ Daniel J. HARRINGTON: *Evangélium Márk szerint, in: Boros István (szerk.): Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 2003, (43-95)* 82. Órigenész már sokkal elvontabban gondolkozott, és ő a szőlőt az emberi lélekkel hozta párhuzamba. LUZ, 221.

³⁰ GNILKA, 627.

³¹ MOULE, C.F.D. – *The Gospel According to Mark, The Cambridge Bible Commentary*, Cambridge, 1965, 93.

³² KARRIS, 216.

³³ HARRINGTON, 82.

³⁴ KOZMA, 396.

³⁵ VIVIANO, 147.

alaján kellene beszolgáltatni a termést.³⁶ A szolgálkkal való bánásmódról, illetve a szolgálk számáról eltérő módon írnak az evangélisták. Márknál a három szolgálval egyre durvábban bánnak a szőlőmunkások: egyiket megverik, másiknak a fejét törik be és gyalázzák, és csak a harmadikat ölik meg.³⁷ Lukácsnál a szolgálkat csak bántalmazzák, és a fiú lesz az, akit meg is ölnek a szőlőmunkások.³⁸ Máténál azonban már a második szolga gyilkosság áldozata lesz.³⁹ Ez a jelenet nála le van rövidítve.⁴⁰ A három szolga után a gazda még több szolgálát küld, a számukat nem ismerjük pontosan, és arról sincs részletes leírás, hogy miként bántak el velük, csak annyit tudunk, hogy mindegyik szomorú sorsra jutott.⁴¹ Főként ez az a rész, mikor már általánosíthatunk az isteni küldöttekre, melyeket a nép nem fogadott el, nem hallgatott meg, sőt legtöbb esetben meg is ölt, vagy gyalázatban részesített. A küldöttek (*apeszteilen* – küldeni)⁴², az Izrael által elutasított próféták; a küldés és elutasítás Jézus személyében csúcsosodik ki, aki a gazda szeretett fiaként jelenik meg a példabeszédben.⁴³ Addig a szolgálk egyre növekvő száma csak fokozza a helyzetet.⁴⁴ A szőlősgazda nem gerjed rögtön haragra, még egy utolsó próbálkozással szeretné helyrehozni kapcsolatát a szőlőmunkásokkal.⁴⁵ Ugyanakkor a fiú elküldése a történet csúcspontját jelenti.⁴⁶

A Mk 12,6-ban olvasható „szeretett fiú” ugyanaz a kifejezés, amely Jézus megkeresztelkedésekor és színeváltozásakor az égi szózatban elhangzik, tehát egyértelműen azonosíthatjuk Jézust a gazda szeretett fiával. Máté elhagyja a „szeretett” jelzőt,⁴⁷ Lukács pedig egy másik jelzőt használ: „kedves fiam”. Az, hogy az örököszt megölve a bérlőké lesz a szőlő, kicsit sántít, ugyanis ez csak akkor állhat fenn, ha a gazda már meghalt, ekkor is csak olyan esetben, ha nincs más ki örökölje, így egy adott idő után a birtok eltulajdonítható.⁴⁸ Mint kiderült, azonban a gazda életben van, és a munkásokra megtorlás vár, tehát feltételezésük az örökléssel kapcsolatban irreális volt.⁴⁹ Másik eltérés az evangéliumokban fiúval való bánásmódnál az események sorrendjében figyelhető meg: egyedül Márk hozza úgy, hogy először ölik meg, és

³⁶ LUZ, 222.

³⁷ HARRINGTON, 82.

³⁸ KOZMA, 400.

³⁹ VIVIANO, 147.

⁴⁰ LUZ, 216.

⁴¹ GNILKA, 628.

⁴² Ortensio da SPINETOLI: *Lukács, A szegénység evangéliuma*, Szeged, 1996, 615.

⁴³ VIVIANO, 147.

⁴⁴ KOZMA, 395.

⁴⁵ SPINETOLI: *Lukács*, 616.

⁴⁶ LUZ, 223.

⁴⁷ VIVIANO, 147.

⁴⁸ GNILKA, 626-627.

⁴⁹ VIVIANO, 147.

utána dobják ki a szőlőből,⁵⁰ míg Máté és Lukács úgy írja le, hogy először kidobták, majd megölték. Valószínűleg az utóbb említett két evangélista ezzel arra utalt, hogy Jézus a város falain kívül halt meg, illetve még hangsúlyosabb az elutasítása. A fiú végzetéről szóló részben Jézus indirekt módon a saját küldetéséről beszélt.⁵¹

Az utolsó versben érdekes viszont megfigyelnünk, hogy a farizeusok rájöttek, hogy Jézus róluk beszélt, ami, főleg Márknál elég ritkán fordul elő.⁵² Máténál a fő mondanivaló abban rejlik, hogy *elveszik tőletek az Isten országát, s olyan nép kapja meg, amely megtermi gyümölcsét*, ami lényegében az üdvösségtörténet allegóriája. Az is figyelemreméltó, hogy csak ő hozza be a példabeszédbe az „Isten országa” kifejezést.⁵³ A „nép” Máténál a zsidó és nem-zsidó krisztuskövetőkből álló Egyházra vonatkozatható, akik együtt alkotják Isten országát, az „új Izraelt”. Viszont az előbbi példabeszéddel ellentétben itt már meg kell dolgoznia az embernek azért, hogy elnyerje jutalmát.⁵⁴ A következtetés levonásánál Máté enyhít, ugyanis a szőlőmunkásokat nem ölik meg, csak visszavonják az ígéretet.⁵⁵

A Lukács-evangélium magyarázata szépen hozza a példabeszéd lényegét: „a tulajdonos a hűséges és bőkezűen kegyelmes Isten, aki állandóan hírnököket küld szeretett népéhez. A munkások, akik elutasítják Isten hírnökeit és Fiát, a vallási vezetők. A szőlőskerten kívül megölt fiú Jézus. A többiek azok, akik fogékonyak Jézus és tanítványai tanítására és az újjáteremtett Izraelt alkotják.”⁵⁶

A jelen dolgozat szempontjából a munkások szolgálkkal való bánásmódja, illetve a gazda reakciója a fontos. A szolgák végzetét a hallgatók egyértelműen azonosították próféták meggyilkolásának deuteronomisztikus hagyományával, amiről a dolgozat elején tárgyaltunk.⁵⁷

A szegletkőről szóló rövid rész, ami szintén Izajásból van idézve, a 8. fejezetből,⁵⁸ vagy a Zsolt 118,22-ből,⁵⁹ melyet mindhárom evangélista hoz a példabeszéd végén Jeruzsálem pusztulására utal.⁶⁰ A Mt 21,42 alatt Izrael szétfűzését is érthetjük.⁶¹ Gnilká, Vielhauerre hivatkozva pedig úgy véli, hogy a Mk 12,9 egyértelműen a szent város pusztulását jelöli.⁶²

⁵⁰ HARRINGTON, 82.

⁵¹ LUZ, 219.

⁵² HARRINGTON, 82.

⁵³ KOZMA, 396.

⁵⁴ Ortensio da SPINETOLI: *Máté, Az egyház evangéliuma*, Szeged, 1998, 596.

⁵⁵ VIVIANO, 147.

⁵⁶ KARRIS, 216.

⁵⁷ LUZ, 219.

⁵⁸ KOZMA 395.

⁵⁹ GNILKA: *Matthäus*, 226.

⁶⁰ SPINETOLI: *Lukács*, 619.

⁶¹ LUZ, 220.

⁶² GNILKA, 29.

4. A királyi menyegzőről szóló példabeszéd (Lk 14, 15-24; Mt 22, 1-14)

A lakomáról szóló példabeszédet Máté és Lukács evangéliumában találhatjuk meg, illetve az apokrif Tamás evangéliumban, amiről most nem lesz szó. Mivel a példabeszéd nem található meg Márknál, Máté és Lukács valószínűleg közös forrásukból, a Logienquelleből (Q) merítették. Ennek ellenére van néhány számottevő eltérés. Az exegeták szerint Lukács az, aki a Q-t hűségesebben követi,⁶³ mégis ezt a példabeszédet inkább Máté alapján vizsgáljuk, mert az ő változata utal világosan Jeruzsálem pusztulására.

Először a szövegek exegézisével foglalkozunk röviden, majd párhuzamot vonunk a példabeszéd és a történelmi események között. Először Lukácsnál, majd Máténál nézzük meg röviden. Fontos megfigyelnünk a kontextust is, mert eltérő a két példabeszédben, és ebből is vonhatunk le következtetéseket.

Lukácsnál egy ember (*anthroposz tisz*, később *oikodeszpotész*, ház ura, családfő) a főszereplő, aki nagy vacsorát hív össze; ezzel szemben Máténál egy király (*anthroposz baszileusz*) a fia menyegzőjére hívja az embereket. A szolgákat (*douloi*) küldi a meghívó (*apeszteilen*), ami arra utal, hogy ők küldöttek.⁶⁴

Lukácsnál egy lakomán hangzik el a példabeszéd, és egy vendég az, akinek kérdésére felelve mondja el Jézus ezt a példázatot. Érdekes megfigyelni a példabeszéd hármas tagoltságát: három meghívotról olvasunk, három különböző kifogást hallunk, a szolgákat háromszor küldi ki az úr. Lukácsnál a vendégek kifogásai evilági elfoglaltságukra utalnak, és viszonylag meggyőzően hatnak (föld, öt iga ökör vásárlása, házasságkötés). A 23. vers elég erőszakosan hangzik, „*kényszeríts bejönni*”, de figyelembe véve a nyelvhasználatot, ez a szófordulat alatt a közel-keleti vendégszeretetet értendő. Az utolsó versben olvasható egyes szám első személyben mondott: „*vacsorámat*” egyes magyarázók arra értik, hogy Jézus az eszkatologikus lakoma házigazdája.⁶⁵

Lukács verziójában sokkal nyugodtabbak, kimértebbek mind a vendéglátó, mind a vendégek. Nem gerjednek haragra, senkit se gyilkolnak meg, így az sincs, amiért bosszút álljon a vendéglátó. Máténál azonban az egész helyzet sokkal viharosabb, ezért foglalkozunk inkább az ő szövegével, mert inkább tudjuk azonosítani azt Jeruzsálem pusztulásával, próféták üldözésével, ugyanis ő mindent allegorizál.

⁶³ SPINETOLI: *Máté*, 595.

⁶⁴ HOPPE, Rudolf: *Példabeszéd és befogadás, Nagy vacsora/királyi menyegző példázata Jézus igehirdetésében és az evangéliumi hagyományban* in: Benyik György (szerk.) – Példabeszédek, Szegedi Biblikus Konferencia 1997, Szeged, 1998, (45-54), 45.

⁶⁵ KARRIS, 207.

Máténál Jézus akkor mondja el ezt a példabeszédet, amikor a főpapokhoz és farizeusokhoz beszél, akik el akarják őt fogni, de nem merik, mert tudják, hogy a nép prófétának tartja. Ezzel az evangélista már utal arra, hogy Jézus az üldözött próféta.

Máténál a példabeszédben két rendben történik a meghívás: először az eredeti meghívottakat kéri fel, majd, amikor ezek visszautasítják a menyegzőn való részvételt, a szolgák az utcáról hívnak be embereket, hogy megteljen a ház. A szolgák első útja sikertelen volt, a második már sikeres. Ennek ellenére mindkét rész katasztrófába torkollik. Az első minden vendég számára, aki visszautasította a meghívást, és kegyetlenül bánt el a szolgákkal, a második pedig egy ember számára, aki nem volt alkalomhoz illően öltözve.⁶⁶

A 2. versben leírt *menyegző* alatt akár a messiási lakomát is érthetjük, amiről az Iz 25, 6-10-ben olvasunk. A fiú, a következő fejezetben vizsgált példabeszéddel ellentétben, nem utolsóként, hanem elsők között lép a színre.⁶⁷ Az egyedüli szereplő, akinek döntő szerepe van, az a király. Ő az egyedüli, aki beszél, nincs párbeszéd, vagy olyan mellékszereplő, aki végig jelen lenne.⁶⁸

A lakoma lényegében azt mutatja, hogy az üdvösségben való részesülés ajándék. A 3. versben megjelenő szolgák egyértelműen a prófétákat jelölik, akik a sürgető hívást közvetítik.⁶⁹ A meghívás szívességből fakadó szabad tett; nem kötelességből történik. Emellett, ahogy azt a 4. versben írja, „*minden készen van*”, és érdemes megfigyelni, hogy a „kész, előkészített” fogalma háromszor jelenik meg, kétszer itt és egyszer a 8. versben. Ha pedig a messiási lakomára gondolunk, amire a második vers utal, akkor az előbbi ismétléssel mintegy eszkatologikus sürgetés hangzik el. Ennek ellenére a meghívottak, mint az 5. versben kitűnik, nem ismerik fel a meghívás sürgősségét, és meggondolatlanul visszautasítják azt. Ezért mondja azt a király a későbbiekben, hogy „*nem voltak rá méltók*” (8.v), tehát nem volt meg a megfelelő erkölcsi, lelki hozzáállásuk.

A szolgák második elküldésekor, a király az *útkereszteződéshez* küldi őket, ahol tömeg van, ráadásul olyan emberekből összeverődve, akik Izrael kitaszítottjainak számítanak: a vámosok és lenézett foglalkozásúak. Az útkereszteződés azonban rossz fordítás, az eredeti szöveget nézve egy terület peremét, vagy egy úgy kezdetét/végét jelzi.⁷⁰ Ez, hogy máshonnan hívják a második rend vendégsereget, visszaüt a 21,43-ra. A 10. versben ki van hangsúlyozva, hogy jók és gonoszak egyaránt meg vannak hívva, tehát az igazak mellett a bűnösök is.

⁶⁶ LUZ, 231.

⁶⁷ SPINETOLI: *Máté*, 595.

⁶⁸ LUZ, 231.

⁶⁹ SPINETOLI: *Máté*, 596.

⁷⁰ LUZ, 243.

Nincsenek kihangsúlyozva a szegények, mint Lukácsnál. Viszont az, hogy kiemeli a gonoszak meghívását már sejtet valamit, hogy itt még valami történni fog. A *menyegzős ruha* egy jócselekedetekkel teli életet, ez megtért ember életét jeleníti meg. Ebből kitűnik, hogy a bűnösök meghívást kaptak, de azzal az elvárással, hogy megtérnek. Az az ember, aki nem eszerint cselekedett kemény bánásmódban részesül, bár a kezének és lábának megkötözése nem illik bele a történet vonalába. A külső sötétség motívuma gyakori Máténál, a pokol allegóriája. Ezzel a két verssel (11-13 vv.) arra utal, hogy a második rendben meghívottak is juthatnak ugyanolyan sorsra, mint az előzőek.⁷¹ Az utolsó versben Máté különbséget tesz az üdvösségre szóló kezdeti meghívás és a végső kiválasztás között. Az utóbbi, mint azt láthattuk a nem menyegzős ruhát viselő embernél, nem automatikus, ezért figyelmezteti a hívőket, nehogy elbázzák magukat.⁷²

Máté a hagyományát a gonosz szőlőművesekről szóló példabeszéd (21,33-46) alapján alkotta meg, amit az előbbi fejezetben már tárgyaltunk. A 21,41 versre válaszként olvashatjuk a 22,7 verset.⁷³ Jelen példabeszédben a legfontosabb rész, ami minket a leginkább foglalkoztat a 6-7 vv., ugyanis ezek által törik meg a példabeszéd logikai felépítése, Lukácsnál ehhez hasonló nincs is, ott a szolgálakat se gyilkolják meg, illetve a meghívottakon se áll bosszút a vendéglátó. Máté viszont e két vers által a példabeszédnek történelmi tartalmat ad, utalva Jeruzsálem római megszállására Kr.u. 70-ben.⁷⁴ Gnilka is ezt az eseményt látja mögötte; ez az az utalás bizonyítja, hogy Máté evangéliuma mindenképp 70 után íródott.⁷⁵

Otto Steck úgy véli, hogy a deutronomista történelmi szemléletet felváltja a nemzetekhez való misszió, tehát hogy ezennel Izraelnek vége, és elkezdődik a krisztuskövetők „korszaka”.⁷⁶ Ezzel viszont az a baj, hogy nem valószínű, hogy ilyen éles határt lehetne húzni zsidóság és kereszténység között, ennyire élesen elhatárolódott öntudatról még nem beszélhetünk. Nem tartható az az álláspont, hogy Isten ezennel elfordul teljesen Izraeltől, és a pogányok fele történő misszió lesz a hangsúly. Természetesen nagy szerepet kap a misszió, de Izraelnek a sorsa, bár nagyon súlyos, nem teljesen reménytelen.

A szolgálakban ugyanúgy láthatjuk a prófétákat, mint Jézus tanítványait. Lényegében mindkét esetben Máté azt sugallja, hogy Izrael közössége elutasította a prófétákat és Isten

⁷¹ LUZ, 244.

⁷² VIVIANO, 148.

⁷³ LUZ, 245.

⁷⁴ VIVIANO, 147.

⁷⁵ GNILKA: *Matthäus*, 239.

⁷⁶ LUZ, 242-243.

küldötteit. Ez a meghívottak visszautasító és erőszakos válaszában mutatkozik meg.⁷⁷ A példabeszéd alapján nem követelné meg az erőszakot, a szolgák meggyilkolása az „előfeltétele” a város felégetésének, amit egyértelműen Jeruzsálem pusztulására utal. Máté és az akkori zsidóság számára a szent város pusztulása büntetés. A rómaiakat Isten ítélete végrehajtóinak tekintették.⁷⁸ A város felégetésének motívuma az Ószövetségben is Isten ítéletére utal.⁷⁹ A hadjárat alatt a lakoma háttérbe szorul, hisz a katonákat előkészíteni, a várost leigázni nem néhány órás munkálat. Érdekes viszont, hogy a város felégetése után is vannak még meghívottak, napirenden maradt a menyegző; felmerül a kérdés, hogy hol? A romok közt? Ez a logikátlan mozzanat is alátámasztja azt, hogy ez a vers allegóriaként értelmezendő.⁸⁰

Figyelembe kell vennünk azt, hogy Máténál Jézus a főpapoknak és farizeusoknak címezi a példabeszédet, a város felégetése pedig a prófétagyilkosokat sújtja; ezzel szemben míg az evangélium címzettjei, a zsidó krisztuskövetők, akik állhatatosan kitartanak a hitben, továbbra is remélhetnek a megmenekülésben és a messiási lakomaközösségben.⁸¹

⁷⁷ LUZ, 241.

⁷⁸ TALBERT, 253.

⁷⁹ HOPPE, 52-53.

⁸⁰ LUZ, 242.

⁸¹ KOZMA, 440.

5. A megátkozott fügefáról szóló példabeszéd (Lk 13,6-9)

Ez a példabeszéd Lukács sajátja, és szorosan összefügg a 20. fejezetben hozott, előbb tárgyalt gonosz szőlőművésokról szóló példabeszéddel.⁸² Reményt ad a botladozó tanítványoknak, és hangsúlyozza Isten könyörületességét, de egyszersmind az ítéletre is figyelmeztet.⁸³

A kontextusát tekintve Jézus egy történelmi eseményre hivatkozva kezdi el tanítását: Galileában Pilátus galileaiak vérével az áldozat vérével keverte össze, lemészárolta őket. Erre a jeruzsálemi templomban, áldozatbemutató közben került sor. Az eseményt az evangélista inkább teológiai szempontból értékeli, de ennek ellenére megvillant egy részt az akkori palesztinai politikai helyzetről, a római fennhatóság milyenségéről. Azt a hiedelmet cáfolja, hogy ha ilyen vég sújtotta őket, bizonyára valami súlyos bűnt követtek el. Felhívja a figyelmet arra, hogy bár lehet, hogy a megölt galileaiak tényleg bűnösök voltak, a nép is ugyanolyan mértékben lehet a bűn foglya.⁸⁴ Ugyanakkor a Lk 13,4-ben hoz egy másik esetet, mikor néhány zsidóra rádőlt a siloami torony, ami egy erődítmény része lehetett, mely a siloei tó fölött állt.⁸⁵ Feltevédik a kérdés, hogy bűnösebbek bárki másnál Jeruzsálemben? Rögtön megadja rá a választ is: nem. Ezért ismét felmerül a sürgetés a megtérésre, mert ha nem, akkor ugyanolyan erőszakos halálban lesz részük nekik is: a római hatóság csapásai által, illetve a jeruzsálemi templom összeomlása miatt. Ugyanis a háború alatti harcok és tüzesetek folytán sokan meghaltak.⁸⁶

A fejezet végén és elején tehát galileai és jeruzsálemi zsidók Jeruzsálemben történt erőszakos haláláról olvashatunk. Ez a felkelések két fontos helyszíne volt, ezért nem hiába hozza pont ezeket példaként az evangélium, mintegy figyelmeztetésként azoknak, akik nem térnek meg. A fejezet végén, mint azt a dolgozat elején is említettük, Jézus közvetlenül, azaz jelen esetben nem példabeszédben szólva, mutat rá arra, hogy milyen sorsuk van a prófétáknak, mintegy utalva az elutasított próféta toposzára, és arra, hogy Ő is e próféták sorába tartozik.

A fügefáról hozott példázat a megtérés sürgősségét hangsúlyozza. A gazda, akinek szőlősében áll a fügefa azonnal kívágná a fát, vincellérje az, aki megpróbálja rábeszélni a fa kivágásának halasztására. Az, hogy a fügefa a szőlősben van, nem szokatlan a palesztinai

⁸² TINSLEY, E.J.: *The Gospel According to Luke*, The Cambridge Bible Commentary, Cambridge, 1965, 146.

⁸³ KARRIS, 204.

⁸⁴ SPINETOLI: *Lukács*, 450-451.

⁸⁵ Francois BOVON, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 9,51-14,35)*, (EKK III/2), Zürich – Düsseldorf – Neukirchen, 1996, 377: Jos., Bell., 5,4. (Zsidó háború 391-396).

⁸⁶ Jos., Bell., 6,7. (Zsidó háború 484-486).

viszonyok között. A fügefa a gazda elmondásában kétszeresen vétkes: először is nem hoz gyümölcsöt, másodsorban pedig gyökere a talajból nagy mennyiségű táplálékot szív fel, ezzel gátolva a többi növény megélését körülötte. A szolga mindezek ellenére próbálja megmenteni a fügefát, és kitartóan reméli, hogy a helyzet megoldható.⁸⁷ Javaslatára a gazda már semmit nem válaszol, mégis azt a következtetést vonhatjuk le, hogy megfogadta a tanácsot, és türelemmel volt a fügefával szemben. Ez a párbeszéd sokban hasonlít Ábrahám és Jahve párbeszédéről Szodoma elpusztításával kapcsolatban.⁸⁸ Mindkét esetben megfigyelhető a gazda, illetve Isten irgalma a szolga/az ember esdeklő kérésére. Valószínűleg azonban nem ez az alárendelődés kihangsúlyozása a fő célja a példabeszédnek, hanem Isten teremtenyei iránt tanúsított jóságáról és türelméről akar tanítani.⁸⁹

A példabeszéd utalást tesz ugyan Jeruzsálem pusztulására, de az üldözött próféta toposzára viszont már nem, ez csak a kontextusban jelenik meg. Történeti síkon szemlélve a fügefa Izraelt jelképezi, mely Isten tulajdonában áll, Jézus pedig a vincellér, aki közbenjár érte.⁹⁰ Emellett a fügefa kivágása az Izraelre váró ítéletre hívja fel a figyelmet.⁹¹

⁸⁷ BOVON, 380-382.

⁸⁸ Ter 18, 22-33.

⁸⁹ SPINETOLI, Lukács, 453.

⁹⁰ SPINETOLI, Lukács, 454.

⁹¹ BOVON, 380, 58. jegyz.

Befejezés

A dolgozatban hozott példabeszédek között egyértelműen látszik az, hogy mindegyik mögött ugyanaz az esemény, ugyanazon motívumok, vagy esetenként ugyanaz a deuteronomisztikus toposz húzódik meg. Ezen kívül nem csak azt figyelhettük meg, hogy a példabeszédek ezen a vonalon kapcsolódtak egymáshoz, hanem azt is, hogy a szinoptikus evangélisták is nagyon hasonlóan írnak ebben a témakörben is, bár a hangsúlyt nem erre helyezték, hanem az olyan esetekre, mikor ki szeretnének emelni egy-egy dolgot, amit amúgy az eredeti forrás esetleg nem hoz, és ebből kifolyólag változtatnak. Ez figyelhető meg Máténál, ahogy allegorizálja a menyegzőről szóló példabeszédét.

A deuteronomisztikus üldözött próféta toposz kapcsán megfigyelhettük, hogy ezt a toposzt továbbviszik az Újszövetségben is, és vonatkoztatják Jézus tanítványaira, sőt magára Jézusra is. Ő is ugyanúgy elutasításban részesül sokszor, főleg a nép vezetői, a főpapok, írástudók nem fogadják el őt, van, amikor el akarják fogni, majd ugyancsak ők lesznek azok, akik közrejátszanak annak érdekében, hogy Jézus kínhalált haljon, ezzel belépve a meggyilkolt próféták sorába.

Bibliográfia

- BOVON, Francois, *Das Evangelium nach Lukas (Lk 9,51-14,35)*, (EKK III/2), Zürich – Düsseldorf – Neukirchen, 1996.
- BURGESS, Richard W.: *Studies in Eusebian and Post-Eusebian Chronography*, Stuttgart, 1999.
- FLAVIUS, Josephus: *A zsidó háború*, Révai József (ford.), Törökbalint, 1999.
- GNILKA, Joachim: *Das Matthäus-evangelium*, (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament I/2.) Freiburg – Basel – Wien, 1988.
- GNILKA, Joachim: *Márk*, Szeged, 2000.
- HARRINGTON, Daniel J.: *Evangélium Márk szerint*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, (43-95).
- HOPPE, Rudolf: *Példabeszéd és befogadás, Nagy vacsora/királyi mennyegző példázata Jézus igehirdetésében és az evangéliumi hagyományban* in: Benyik György (szerk.) – *Példabeszédek*, Szegedi Biblikus Konferencia 1997, Szeged, 1998, (45-54).
- JOHNSON, Paul: *A zsidók története*, Budapest, 2001.
- KARRIS, Robert J.: *Evangélium Lukács szerint*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, (161-228).
- KNOWLES, Michael: *Jeremiah in Matthew's Gospel, The Rejected-Prophet Motif in Matthaean Redaction*, Scheffield, 1993.
- KOZMA Zsolt: *Jézus Krisztus példázatai*, Budapest, 2002.
- LUZ, Ulrich: *Das Evangelium nach Matthäus (Mt 18-25)*, (EKK I/3), Zürich – Düsseldorf – Neukirchen, 1997,
- MOULE, C.F.D. – *The Gospel According to Mark, The Cambridge Bible Commentary*, Cambridge, 1965.
- SCHNELLE, Udo: *Einleitung in das Neue Testament*, Stuttgart, 2005.
- SPINETOLI, Ortensio da: *Lukács, A szegénység evangéliuma*, Szeged, 1996.
- SPINETOLI, Ortensio da: *Máté, Az egyház evangéliuma*, Szeged, 1998.
- TALBERT, Charles H.: *Matthew*, Michigan, 2010.
- TINSLEY, E.J.: *The Gospel According to Luke, The Cambridge Bible Commentary*, Cambridge, 1965.

- VIVIANO, Benedict T.: *Evangélium Máté szerint*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, (95-161).
- WRIGHT, Addison G.– MURPHY, Roland E.– FITZMYER, Joseph A.: *Izrael története*, in: Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár III. Biblikus tanulmányok*, Budapest, 2003, (313-361).
- XERAVITS Géza: *A próféták élete*, Budapest, 2010.